

PARS PRIMA
ETHICA GENERALIS

CAPVT PRIMVM

De ultimo fine hominis

1. Quoniam Ethica ad humanas actiones dirigendas spectat, ut per eas homo tamquam per media ultimum finem suum assequatur; in ipso huius scientiae limine de ultimo hominis fine disserendum nobis est. Siquidem, ut s. Thomas ad hanc rem inquit, « ex fine oportet accipere rationes eorum, quae ordinantur ad finem ¹ ». Et sane, « in unoquoque generi id, quod est principium, est regula et mensura illius ge-

Th. Crenium, *Consil. et meth. aureae studiorum optime instaurandorum*, Rotterodami 1692), et *ibid.* (c. 16, p. 547): « Ipse vero (Thomas) ut in ceteris operibus Aristotelis, sic praesertim in istis Politicorum, more suo fecit: et ex interpretatione neque bona, neque vera, bonam tamen et veram sententiam elicuit ». Cf etiam Renatus Rapinius (*Réflexions sur l'éloquence, poétique, l'histoire et la philosophie*, Amstelodami 1693). Et ut aliquem de nuperis nominemus, Cousinus in Summa s. Thomas contineri asserit una cum sublimi *Metaphysica integrum systema morale et politicum* (vid. *Histoire de la phil. du dix-huitième siècle*, leç. I, t. I, p. 312, Bruxelles 1836).

¹ 1^a 2^{ae}, q. I, *Prol.*; *Ibid.*, q. XII, a. 4 c.; q. XIX, a. 10 c. Eamdem prorsus adhibuit methodum Aristoteles, ut videre est in sua *Ethica ad Nicomachum*. Hoc opus decem complectitur libros, quos ipse ad Nicomachum filium direxit, et in quibus ingenuo quadam amore, selectisque ac illustrioribus vitae praeceptis illum eruditivit. Hoc ipsum illa Tullii, qui in *Philosophia moralis* prae ceteris partibus hene meritus est (cf Raph. Kühner, *M. Tullii Cic. in Philosophiam eiusque partes merita, commentatio*, Hamburgi 1825; *Proleg. in M. Tullii Ciceronis Tuscul. disp.*, lib. V, § III, *De Ciceronis philosophia mor.*, p. 4, Ienae 1835), insinuant verba: « Qui de summo Bono dissentit, de tota philosophiae ratione dissentit... hoc enim constituto in philosophia, constituta sunt omnia... Supremum autem bonum si ignoretur, vivendi rationem ignorare necesse est »; *De fine*, lib. V, c. V,

neris ² ». Atqui « finis se habet in agibilibus, sicut principium in speculabilibus ² ». Ergo « sicut nihil constat firmiter secundum rationem speculativam, nisi per resolutionem ad prima principia, ita firmiter nihil constat per rationem practicam, nisi per ordinationem ad ultimum finem ³ ».

ART. I. *De ultimo fine generatim spectato*

2. Finis, ut in Ontologia diximus ⁴, est id, cuius gratia aliquid fit: nempe id, quod per appetitum sui movet seu allicit causam efficientem ad aliquid agendum. Hinc finis, in rebus creatis, recte quidem inter causas recensetur ⁵; cum enim causam efficientem ad operandum moveat, ac veluti determinet, rationem continet, cur habeatur illud, quod a causa efficiente procedit. « Finis, ait Divus Thomas, est causa, . . . secundum quod movet causam efficientem ad agendum ⁶ ».

3. Iamvero circa modum, quo finis causae officio fungitur, haec praecipue adnotari oportet:

1° Finis, ut intentus, seu *in intentione*, principium est vel causa ad agendum excitans; non item ut obtentus, seu *in execuzione* ⁷: tunc enim est revera terminus et ultima actionis quies.

2° Quo finis rationem causae habeat, satis est eum in apprehensione tantum existere. Ideo, ex. gr., quamvis in aegroto sanitas omnino desit, eius tamen simplex apprehensio movet aerogrum, atque excitat ad remedia salutis instanter querenda.

3° Motio, quae a fine procedit, non quidem ut physica et naturalis intelligenda est, sed velut impropria et metaphorica: nam finis non movet, nisi modo intentionalis, nempe prout est in cognitione. Revera, ut Ioannis a s. Thoma verbis uttamur, « finis movet alliciendo et attrahendo: attractio autem

¹ 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 1 c. — 2 2^a 2^{ae}, q. XXIII, a. 7 ad 2.

² 1^a 2^{ae}, q. XC, a. 2 ad 3; cf *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XV, a. 4 c.

⁴ Cap. IX, art. 4, p. 63 vol. II.

⁵ Hoc idem nefas est dicere de Deo, qui, ut s. Thomas docet, « uno actu vult finem, et ea quae sunt ad finem »; I, q. XIX, a. 3 c., et ad 1. Cf quae explicavimus in *Theol. nat.*, c. IV, art. 1, p. 353, not. 6, vol. II.

⁶ *Qq. dispp.*, *De Pot.*, q. V, a. 1.

⁷ « Finis, etsi sit postremus in execuzione, est tamen primus in intentione agentis: et hoc modo habet rationem causae »; 1^a 2^{ae}, q. I, a. 1 ad 1.

non est propria motio, quia motio est transitus aliquis; illa autem attractio solum est convenientia et sympathia unius ad alterum, ut trahatur ab illo; quod non nisi translative dicitur motio¹. Namvero, quamvis motio a fine procedens sit metaphorice intelligenda, haud tamen potest in fine, quem definitivimus esse id cuius gratia, seu eius causa aliquid sit, realis causalitas negari. Quinimmo finis primum inter diversas causae species locum obtinet: finis enim determinat causam efficientem; causa efficiens vero formam; et forma materiam. « In causando primo invenitur . . . finis, qui movet efficientem: secundo actio efficientis movens ad formam: tertio advenit forma² ».

4° Ratio, propter quam finis movet, et ideo causat, ab aliqua reali, quam finis praesefert, bonitate est repetenda³. Etenim finis causam efficientem ad agendum movet, qualiter est aliquid appetibile. « Sicut influere cause efficientis est agere, ita influere cause finalis est appeti et desiderari⁴. Atqui appetitus non est, nisi boni⁵. Ergo. Quocirca malum, prout malum est, cum sit illud, quod omnes sibi noxiū apprehendunt, et ut noxiū sedulo fugiunt, ratione finis prorsus vacat.

5° Motio, seu actio, per quam finis causat, in eo consistit, quod finis amorem vel desiderium sui voluntati inspirat. Finis enim movet voluntatem, excitando et allicioendo ipsam: excitare autem et allicere nihil aliud est, quam sui amorem et desiderium inferre. Quia in re advertendum est, huiusmodi causalitatem consistere non in finis amore, qui elicitor a voluntate; ita enim a voluntate revera causatur: sed in illo finis amo-

¹ Cursus Phil. Thom., pars II, q. XIII, art. 2, p. 450, Lugd. 1678.

² I, q. V, a. 4 c. Cf Qq. dispp., De Ver., q. XXVIII, a. 7 c.

³ Reali diximus, nempe vel huiusmodi, ut in fine reipsa inveniatur, vel ut in eo inveniri putetur. Apprehensio autem huius bonitatis est quidem conditio, sine qua finis ad agendum non movet; quippe voluntas bonum appetere non potest, nisi intellectus illud iam ante apprehenderit: sed non est, quemadmodum nonnulli opinantur, ratio formalis, propter quam finis movet. Sic, ex. gr., non quidem apprehensio divitiarum, sed bonitas, quae in illis apprehenditur, avarum excitat ad pecunias congerendas.

⁴ Qq. dispp., De Ver., q. XXII, a. 2 c.

⁵ Cf Dynam., c. V, art. 1, p. 158 vol. I.

re, qui ab ipsa bonitate finis inspiratur omnino, atque ideo est quaedam immutatio, quam finis in voluntate producit. « Appetibile, inquit s. Thomas, dat appetitu primo quidem quamdam coaptationem ad ipsum, quae est quaedam complacentia appetibilis, ex qua sequitur motus ad appetibile. Prima ergo immutatio appetitus ab appetibili vocatur amor, qui nihil est aliud, quam complacentia appetibilis: et ex hac complacentia sequitur motus in appetibile, qui est desiderium; et ultimo quies, quae est gaudium. Sic ergo, cum amor consistat in quadam immutatione appetitus ab appetibili, manifestum est, quod amor est passio¹ ».

6° Bonum in utile, honestum, et delectabile distinguitur. Scilicet, « id, quod est appetibile, terminans motum appetitus secundum quid, ut medium, per quod tenditur in aliud, vocatur utile. Id autem, quod appetitur, ut ultimum terminans totaliter motum appetitus, sicut quaedam res, in quam per se appetitus tendit, vocatur honestum, quia honestum dicitur, quod per se desideratur. Id autem, quod terminat motum appetitus, ut quies in re desiderata, est delectabile² ». Nam « horum duo, scilicet delectabile et honestum, habent rationem finis, quia utrumque est appetibile propter seipsum³ ». Bonum vero utile, nisi rationem delectabilis accipiat, quemadmodum evenit in avaro, qui in congerendis pecuniis delectatione afficitur, rationem finis non habet, sed dumtaxat medii: utilia enim « non habent in se, unde desiderentur, sed desiderantur solum, ut sunt ducentia in alterum, sicut sumptio medicinae amarae⁴ ».

¹ 1^a 2^{ae}, q. XXVI, a. 2 c. Et ibid. ad 3: « Amor, etsi non nominet motum appetitus tendentem in appetibile, nominat tamen motum appetitus, quo immutatur ab appetibili, ut ei appetibile complacet ». Exinde intelligitur quid sibi velit, appetitum motum circulo agi. « Appetibile enim movet appetitum, faciens quodammodo in eo eius intentionem; et appetitus tendit in appetibile realiter consequendum, ut sit ibi finis motus, ubi fuit principium »; Ibid. c.

² I, q. V, a. 6 c.

³ In lib. I Ethic., lect. V. « Honestum autem, subdit sanctus Doctor, dicitur quod est bonum secundum rationem, quod quidem habet delectationem adnexam. Unde delectabile, quod contra honestum dividitur, est delectabile secundum sensum ».

⁴ I, loc. cit. ad 2.

4. His, quae ad notionem finis spectant, explicatis¹, tria circa finem ultimum demonstranda suscipimus: 1º omnes actiones humanas fieri propter finem: 2º ultimum humanae vitae finem admitti oportere: 3º talem finem non nisi unicum esse posse.

5. Prop. 1º. *Actiones humanae sunt propter finem.*

Prob. Actiones, ut infra videbimus², dicuntur humanae, cum a voluntate deliberata procedunt. Iamvero, ut docet s. Thomas, « actiones, quae procedunt ab aliqua potentia, causantur ab ea secundum rationem sui obiecti. Obiectum autem voluntatis est finis et bonum. Unde oportet quod omnes actiones humanae propter finem sint³ ». Cuius argumenti vis magis fortasse patebit his aliis verbis: Actiones eo modo a potentia exerceri oportet, quo ratio formalis sui obiecti postulat. E. g., quia color est obiectum visus, quatenus est visibilis, ideo actus potentiae visivae, prout ab ea procedunt, sunt visiones: secus obiectum ut visibile attingere non possent. Quocirca cum color non quidem ut visibilis, sed ut intelligibilis sit obiectum intellectus, actus, quo ab intellectu percipitur, non est visio, sed intellectio. Atqui obiectum voluntatis est bonum apprehensum tamquam finis, id est tamquam illud, cuius gratia aliquid fit⁴. Ergo actus voluntatis, quatenus ab ea deliberate procedunt, scilicet actiones humanae, oportet ut sint gratia finis et propter finem.

¹ Haec doctrina de fine post Epicureos (vid. Lucret., *De nat. rer.*, lib. IV, w. 821-840) a Spinoza (*Eth.* pars I, prop. 36, App.), Buf-fono (*Oeuvr.*, t. II, p. 78, Paris 1749-1789) aliisque impugnat: quippe quae, ut verbis Spinozae utamur, « naturam omnino evertit; nam id, quod revera causa est, ut effectum considerat, et e contra; deinde id, quod natura prius est, facit posterius » (*loc. cit.*). At perperam. Nam finis ex diversitate respectuum, qua omnis repugnantia tollitur, est causa et effectus: scilicet causa, quatenus intelligentia causae efficientis comprehenditur; atque effectus, quatenus in statu naturali constituitur. Ex. gr., sanitas, prout intellectu apprehenditur, est finis utensit medicamentis, et, prout in statu reali invenitur, est effectus (Cf s. Thom., *Qq. dispp.*, *De Ver.*, q. XXVIII, a. 7 c., et 1^a 2^{ac}; q. XXIII, a. 4 ad 2). Hinc, quamvis finis sit prior et posterior, tamen, quia id pro diverso statu contingit, nihil absurdum inde existit.

² Cf cap. II, *De Act. hum.* — 3 1^a 2^{ac}, q. I, a. 1 c.

³ Etsi etiam ad media voluntas feratur, tamen ea non per se, sed prout ad finis consecutionem ducunt, appetit. Quare media volitum secundarium dicuntur. Cf s. Thom., *In lib. I Sent.*, Dist. I, q. II, a. 1 ad 3.

6. Quod argumentum ita etiam confirmari potest. Voluntas agit per intellectum. Atqui agere per intellectum idem est atque agere propter finem. Nam agentia per intellectum « agunt praecognitentes in intellectu id quod per actionem consequuntur, et ex tali praecognitione agunt; hoc enim est agere per intellectum⁵ ». Ergo.

7. Iamvero non solum actus imperati, quos quidem voluntas amore finis imperat, atque ii actus eliciti², qui versantur circa media ad consequendum finem, uti electio et usus; sed etiam illi actus eliciti, qui spectant ad ipsum finem nondum obtentum, uti volitio et intentio³, sunt propter finem. Etenim finis, ob amorem sni, movet atque allicit voluntatem, non solum ad media eligenda, sed etiam ad seipsum propter intrinsecam sui bonitatem diligendum⁴. Quod satis explicatur exemplo principiorum, quae non ad assensum conclusionis tantum, sed etiam ad assensum sui, propter intrinsecam sui veritatem, intellectum movent. Patet ergo, non solam electiōnem et usum mediorum, sed et ipsam finis volitionem esse effectus finis. Et hoc quidem potiori iure de intentione, quae volitionem consequitur, est affirmandum.

8. Diximus autem, ex actibus elicitis illos esse propter finem, qui circa finem non adhuc obtentum versantur; non enim propter finem est actus, qui ad finem iam obtentum spectat, qualis profecto est actus delectationis et quietis in ipso fine adepto, qui fructu appellatur. Et revera, huiusmodi actus haud a fine ipso distinguitur: cum enim suapte natura consequatur possessionem finis, est illius veluti corollarium et complementum. Atqui absurdum omnino esset, finem esse propter finem. Ergo⁵.

¹ *Contr. Gent.*, lib. III, c. 2.

² Quinam sint actus eliciti et imperati, explicatum est in *Dynam.* c. V, art. 4, p. 163 vol. I.

³ Horum actuum notiones in sequenti capite trademus.

⁴ Cf p. 12-13.

⁵ Cf s. Thom. 1^a 2^{ac}, q. II, a. 6 ad 1. Circa hanc, quam demonstravimus, propositionem, duo notatu digna sunt:

1º Enunciatio huius propositionis ad actiones humanas coartatur: hic enim agitur de actionibus, quae ad ordinem moralem spectant, cuiusmodi sunt soli actus deliberati et proprie *humani*, qui sunt propter finem a ratione praestitutum, et ad quem homo ex proprio iudicio se

9. Prop. 2°. *Admittendus omnino est ultimus finis humanae vitae.*

Prob. Ultimus finis dicitur ille, quem propter se tantum voluntus; caetera vero per ipsum¹. Scilicet ultimus finis propter se est appetendus: si enim ad alium finem ordinem haberer, iam ultimus esse desineret. Propter ipsum autem caetera appetuntur: nam, cum finis posterior in consecutione sit in intentione prior, efficitur ut finis postremus in consecutione sit in intentione primus; et quoniam illud, quod est primum in unoquoque genere, fit causa ceterorum, ultimus finis est causa, propter quam cetera appetuntur.

10. Iam ex hac ultimi finis notione propositionis veritas fa-

movet. Ceterum etiam actus hominis sunt propter finem, non quidem a ratione praestitutum (1^a 2^{ae}, q. 1, a. 1 ad 3), sed vel imaginatum vel naturaliter desideratum. « Actiones, ait s. Thomas, quae fiunt sine intentione, non sunt ab intellectu, sed ab aliqua subita imaginatione, vel naturali principio; sicut inordinatio humoris pruritum excitantis est causa confricationis barbae, quae fit sine intentione intellectus. Et haec ad aliquos fines tendunt, licet praeter ordinem intellectus»; *Contr. Gent.*, lib. III, c. 2.

2° Non ita proprium est homini agere propter finem, ut id ipsum aliis rebus nullo modo conveniat; siquidem omnia propter finem agere dicendum est. Quod quidem in *Ontologia* (c. IX, art. 4, p. 63-64, et in *Cosmologia*, c. VI, art. 3, p. 147 vol. II) demonstravimus non solum adversus materialistas atque atheos saeculi XVII et XVIII, sed etiam adversus omnes, qui post Aug. Comteum philosophiam positivam seu materialisticam in Gallia et in Anglia hodie tueruntur (De his vide *Dissert. C. Sanseverino in Ephem. La Scienza e la Fede*, vol. 41, p. 191 sqq. Napoli 1861); necnon contra Buchnerum, alias materialistas Germaniae (vid. Janet, *Le matérialisme contemporain*, n. VIII, p. 131 sqq. Paris 1864). Attamen homo, cum per intellectum operetur, «agit propter finem, sicut determinans sibi finem; agens autem per naturam, licet agat propter finem, . . . non tamquam determinat sibi finem, cum non cognoscat rationem finis; sed moveret in finem determinatum sibi ab alio» (*Cont. Gent.*, lib. cit. c. 3. Cf *Dynam.*, c. V, art. 1, p. 158-159 vol. I). Ex his colligitur, quam inepit Spinoza inter opiniones praeindicatas recensuerit, «quod scilicet communiter supponunt homines, omnes res naturales, et ipsos propter finem agere»; *Eth.* pars 1, prop. 36, App.

¹ Cf s. Aug., *De Civ. Dei*, lib. VIII, c. 8. Ultimus finis, hac ratione spectatus, simpliciter seu omnino ultimus est; atque ab illo distinguatur, qui est ultimus in alquo tantum genere actionum: ex. gr. domus ideo est finis ultimus operationum aedificatoris, quia ipse, extrema manu domui posita, ulterius non progreditur.

le demonstratur. Et sane, ex quo finis ultimus est in intentione primus, efficitur ut, si quis nullum admitteret ultimum, hominemque ad ulteriores fines in infinitum progredi enseret, ne primum quidem in intentione admittere finem osset. Atqui, sublato fine primo in intentione, nihil esset, unde voluntas moveri inciperet. Ergo in finibus caveri omni o debet progressus in infinitum, et ideo aliquis finis ultimus est omnino admittendus².

11. Praeterea, sublato ultimo hominis fine, in quo voluntas quiescit, haud unquam appetitus humanus plene satiaretur: quod quidem maxime repugnat, cum illius inclinatio ad hoc, quod plene satietur, naturaliter, ac proinde ex Dei oratione ipsi sit indita³.

12. Qua in re animadvertisendum insuper est, in ultimo hominis fine rationem ceterarum volitionum contineri. Atque in primis id ex eo evincitur, quod quaecumque appetit homo, non nisi sub ratione boni appetit. Re vera, illud, quod sub ratione boni appetitur, quando non appetitur ut summum et perfectum bonum, voluntatem omnino satians, atque ideo constitutus ultimum finem, necesse est, ut quasi bonum minus perfectum appetatur. Atqui bonum minus perfectum appetitur ut ordinatum ad bonum absolute perfectum: nam sicut « semper inchoatio alicuius ordinatur ad consummationem ipsius... ita omnis inchoatio perfectionis ordinatur in perfectionem consummatam⁴ ». Ergo. Praeterea, ultimus finis ita se habet in movendo appetitum, sicut prima causa efficiens in movendo alias causas ad agendum. Atqui causae secundae non movent, nisi a prima moveantur. Ergo fines secundarii, seu secunda appetibilita, non movent, nisi quatenus habent ordinem ad primum. appetibile, quod est ultimus finis⁴.

13. At vero in omnibus, quae homo vult et operatur, non quidem explicite, sed implicite, seu virtualiter, ullum finem intendit. Non explicite, seu, ut aiunt, formaliter: experientia enim constat, intellectu etiam non cogitante de ultimo fine, voluntatem operari, et bona particularia diligere. Virtualiter utique: nam, cum intentio ultimi finis sit volitio finis gene-

¹ 1^a 2^{ae}, q. I, a. 4. Cf etiam *In lib. I Ethic.*, lect. II.

² Cf Arist., *Lib. I Ethic.*, c. 2. — ³ 1^a 2^{ae}, q. I, a. 6 c. — ⁴ *Ibid.*

ralis, ejus quidem influxus ad volitiones secundarias omnes necessario porrigitur; atque ideo ex ipsa efficitur in voluntate virtus appetendi fines proximos, qui sunt particularia bona¹. Hinc ait s. Thomas: « Virtus primae intentionis, quae est respectu ultimi finis, manet in quolibet appetitu cuiuscumque rei, etiamsi de ultimo fine actu non cogitetur² ».

14. Prop. 3^a. *Impossible est, hominem in plures ultimos fines simul intendere.*

Prob. Ad rationem ultimi finis spectat, ut sit ipse bonum simpliciter perfectum, quod appetitum hominis plene et cumulate expletat. Atqui, si duo essent ultimi fines, neuter eorum foret bonum absolute perfectum: siquidem uni desiceret, quod alter possideret, ac neuter omnino appetitum satiaret; nam, obtento uno, aliis adhuc maneret appetibilis. Ergo. Item, proprium ultimi finis est, ut omnia ad ipsum ordinentur, atque ipse ad alium non reseretur. Atqui plurimum ultimorum finium hypothesis huic ultimi finis notioni omnino adversatur. Nam vel eorum unus ad alium ordinem habet, vel non: si primum, non esset ille ultimus finis; sin alterum, ne ultimus quidem esset, cui ceteri omnes non subiiciuntur. Ergo.

15. Quin vero unam vel alteram hic solvendam afferamus obiectionem ex plurimis, quibus haec propositio impeti solet; satius profecto est duo notare, omni difficultati solvenda valde utilia. Et in primis, huiusmodi propositio intelligenda est de fine ultimo totali et adaequato, non materialiter, sed for-

¹ Cf s. Aug., *Conf.*, lib. X, c. 21.

² 1^a 2^{ae}, q. I, a. 6 ad 3. Et alibi: « Desiderium beatitudinis virtute est in omnibus desideriis, sicut causa in effectu »; In lib. IV Sent., Dist. XLIX, q. I, a. 3, sol. 4 ad 6. « Ad cuius evidentiam considerandum est, quod sicut in causis efficientibus virtus primae cause manet in omnibus causis sequentibus, ita etiam intentio principalis finis virtute manet in omnibus finibus secundariis. Unde quicunque actu intendit aliquem finem secundarium, virtute intendit finem principalem: sicut medicus, dum colligit herbas, actu intendit confidere potionem, nihil fortassis de sanitate cogitans; virtualiter tamen intendit sanitatem, propter quam potionem dat »; Qq. disp., *De Virtut.*, q. II, a. 11 ad 2. Hic autem disputant inter se Scholastici in definiendo, utrum sufficiat intentio ultimi finis sub communi ratione beatitudinis speciatu; an vero necesse sit, ut in quacumque actione humana intentio illa in eam rem feratur, in qua quis beatitudinem consistere existimat. Cf Gotti, *Theol. Schol. Dogm.*, t. II, tract. I, q. 1, dub. V, § II.

maliter accepto: ita ut posset quis inaniter extra Deum felicitatem quaerens, ex pluribus rebus in *ratione unius boni perfecti* acceptis, ultimum sibi effingere finem⁴. Insuper, eadem propositio valet quidem pro fine ultimo tantum efficaciter intento. Nam, ut docet Card. Gotti, « licet volitio et nolitio eiusdem rei in eodem homine simul repugnat, si sint ambae efficaces et absolutae; non tamen, si una sit efficax, alia inefficax: ut patet in mercatore efficaciter volente, ut salvet a naufragio vitam, proliicere merces in mare, et inefficaciter nolente. Ergo licet volitio efficax duplicitis ultimi finis simul repugnet, volitio tamen efficax unius ultimi finis non excludit voluntatem inefficacem alterius ultimi finis. Sicut licet una forma in gradu intenso excludat ab eodem subiecto aliam, quae sit in gradu intenso, non tamen excludit aliam, quae sit tantum in gradu remisso⁵ ».

ART. II. *De hominis beatitudine, et in primis de beatitudine obiectiva*

16. Ultimus finis hominis, quemadmodum late ex iam dictis patet, inveniri profecto nequit, nisi in aliquo bono absolute perfecto, quod hominis appetitum satiare omnino possit, quodque felicitatis sive beatitudinis voce solet communiter appellari. Iamvero felicitas a s. Augustino definitur: « plenitudo omnium rerum optandarum³ »; cui valde consentit Boëtius, sic eam definiens: « status, omnium bonorum aggregatione perfectus⁴ ». Attamen probe animadvertis Card. Gotti, quod istae et aliae similes definitiones explicant quidem statum et materiam beatitudinis, non vero formalem rationem, cur illa plenitudo bonorum rationem beatitudinis habeat: ideoque eam potius definit: « Summum bonum, appetitus rationalis adaequate satiativum⁵ ». Nos autem, huic definitioni haud repugnantes, censemus ad ipsa D. Thomae verba eam reducere; et dicimus esse « bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum⁶ ».

17. Ex hac ipsa igitur definitione satis appareat, in beatitudine rem, quae beatitudinem constituit, a beatitudinis posses-

¹ 1^a 2^{ae}, q. I, a. 5 ad 1. — ² Loc. cit., Dub. VI, § II, n. XVI.

³ De Civ. Dei, lib. V, Praef. — ⁴ De Cons., lib. III, pros. 2.

⁵ Loc. cit., q. II, Dub. I, § I. — ⁶ 1^a 2^{ae}, q. II, a. 8 c.